

LEX ZOLL

ZARYS PRAWNO-EKONOMICZNO-HISTORYCZNY

Robert Jastrzębski

MONOGRAFIE

LEX ZOLL

ZARYS PRAWNO-EKONOMICZNO-HISTORYCZNY

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych

Robert Jastrzębski

MONOGRAFIE

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Wydanie publikacji dofinansowane przez Uniwersytet Warszawski

Wydawca

Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Łamanie

JustLuk Łukasz Drzewiecki, Justyna Szumił, Krystyna Szych

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-264-9596-0

ISSN 1897-4392

Wydane przez:

Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 7

Wstęp / 11

Rozdział I

Waloryzacja w okresie pierwszych lat niepodległości / 23

1. Moratoria i orzecznictwo sądowe / 23
2. Projekt waloryzacyjny F. Zolla / 62
3. Projekt rozporządzenia waloryzacyjnego / 78

Rozdział II

Lex Zoll – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych / 115

1. Treść rozporządzenia / 115
2. Zmiany rozporządzenia o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych oraz regulacje z nim związane / 155
3. Umowy międzynarodowe zawarte przez II Rzeczpospolitą w zakresie waloryzacji – przerechowania zobowiązań prywatno-prawnych / 168
4. Zgodność rozporządzenia o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych z ustawą konstytucyjną oraz ustawą o naprawie Skarbu i reformie walutowej, w tym z obowiązującym prawem prywatnym / 176
5. Opinie na temat regulacji z zakresu przerechowania zobowiązań prywatno-prawnych / 186
6. Przerechowanie należności prywatnoprawnych a druga stabilizacja złotego / 202
7. Waloryzacja – przerechowanie zobowiązań prywatnoprawnych w innych państwach / 209

Rozdział III

Orzecznictwo sądowe / 218

1. Uwagi ogólne / **218**
2. Poszczególne należności oraz zagadnienia / **220**
 - 2.1. Wierzytelności hipoteczne / **220**
 - 2.2. Listy zastawne i obligacje / **227**
 - 2.3. Rachunki bankowe (wkładki oszczędnościowe) / **229**
 - 2.4. Ubezpieczenia / **231**
 - 2.5. Należności wekslowe i czekowe / **231**
 - 2.6. Należności i zobowiązania Skarbu Państwa i kolei / **233**
 - 2.7. Należności pieniężne wynikające z innych tytułów prawnych / **236**
 - 2.8. Stan majątkowy dłużnika / **241**
 - 2.9. Przerachowanie na podstawie umowy stron / **242**
 - 2.10. Ustalone i przyjęte należności pieniężne / **244**
 - 2.11. Przerachowanie należności pieniężnych cudzoziemców / **247**
 - 2.12. Postępowanie w sprawach o przerachowanie / **255**

Zakończenie / **259**

Summary / **269**

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej
z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań
prywatno-prawnych / **277**

Wykaz źródeł i literatury / **307**

Wykaz skrótów

AAN	Archiwum Akt Nowych
AP	Archiwum Państwowe
CKO	Czasopismo Kas Oszczędności
CPH	Czasopismo Prawno-Historyczne
CPiE	Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne
CSR	Czasopismo Spółdzielni Rolniczych
Cz. Adw. Pol.	Czasopismo Adwokatów Polskich. Dział Województw
Dz. Woj. Zach.	Zachodnich
Dz.	Dziennik
Dz. Pr. Kr. Pol.	Dziennik Praw Królestwa Polskiego
Dz. Pr. Ks. War.	Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego
Dz. Pr. Pań. Pol.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. U. Śl.	Dziennik Ustaw Śląskich
Dz. Urz.	Dziennik Urzędowy
Dz. Urz. MS	Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości
GA	Głos Adwokatów
GB	Gazeta Bankowa
Gł.Wierz.	Głos Wierzyteli
GP	Głos Prawa
GS	Głos Sądownictwa
GSW	Gazeta Sądowa Warszawska
GWG	Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze
k.	karta

k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst pierwotny: Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm.; tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 ze zm.)
k.z.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
KN	Kodeks Napoleona
Konstytucja marcowa	ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267 ze zm.)
ł.	łam
M.P.	Monitor Polski
NF	Nowiny Finansowe
NTA	Najwyższy Trybunał Administracyjny
Ob.Wierz.	Obrona Wierzcycieli
OP SN Dz. Cyw.	Orzeczenia Polskiego Sądu Najwyższego. Dział Cywilny
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
PiH	Przemysł i Handel
PiP	Państwo i Prawo
PKKP	Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa
PN	Przeгляд Notarialny
PPH	Przeгляд Prawa Handlowego
PPiA	Przeгляд Prawa i Administracji
PRM	Prezydium Rady Ministrów
Prz. Gosp.	Przeгляд Gospodarczy
PS	Przeгляд Sądowy
PSL	Polskie Stronnictwo Ludowe
PU	Przeгляд Ubezpieczeniowy
Rkt.	rektyfikaty
RM	Rada Ministrów
RP (R.P.)	Rzeczpospolita Polska
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
RPiE	Ruch Prawniczy i Ekonomiczny (od 1925 r. RPEiS)

RPUKU	Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń
RPW	Rocznik Prawniczy Wileński
SA	Sąd Apelacyjny
SC	Studia Cywilistyczne
SN	Sąd Najwyższy
SO	Sąd Okręgowy
t.	tom; w przypadku AAN – teczka
Th. Pol.	Themis Polska
WPP	Wileński Przegląd Prawniczy
Zb. Orz. SN	Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby
Orz. Izb. Cyw.	Cywilnej
Zb. Wyr. NTA	Zbiór Wyroków Najwyższego Trybunału Administra- cyjnego

Necessitas non habet legem

Termin „*lex Zoll*” po raz pierwszy użyty został przez E. Tilla w dodatku do lwowskiego „Przeglądu Prawa i Administracji” w 1923 r.¹ Publikacja stanowiła krytykę waloryzacji świadczeń pieniężnych zaproponowaną przez F. Zolla, która zamieszczona została w „Przeglądzie Notarialnym”², później zaś projekt ustawy ukazał się na łamach krakowskiego „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego”³. Pojęcie to pierwotnie obejmowało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych (Dz. U. Nr 42, poz. 441 ze zm.; tekst jedn.: Dz. U. z 1925 r. Nr 30, poz. 213), a następnie – po ukazaniu się w grudniu 1924 r. kolejnych rozporządzeń waloryzacyjnych – używano w ogóle pojęcia *lex (leges) Zoll* bądź prawo Zolla, które oznaczało całość ustawodawstwa waloryzacyjnego obejmującego nie tylko zobowiązania prywatnoprawne, lecz także publicznoprawne⁴. Należy zaznaczyć, że *lex Zoll* formalnie do dziś nie zostało uchylone, a w skorowidzu do przepisów prawnych uznawane było za prawo obowiązujące jeszcze w dniu 1 stycznia 1970 r.⁵

¹ E. Till, *Lex Zoll*, dodatek do PPIA 1923, z. 4–6.

² F. Zoll, *Stały miernik wartości*, PN 1923, nr 1–2.

³ F. Zoll, *Projekt ustawy o waloryzacji należności pieniężnych, opartych na tytułach prywatno-prawnych*, CPIE 1923, nr 7–9.

⁴ Zob. H. Tennenbaum, *Struktura Gospodarstwa Polskiego*, t. 2, *Kredyt*, Warszawa 1935, s. 238–242; Fryderyk Zoll 1865–1948. *Prawnik – uczoney – kodyfikator*, red. A. Mączyński, Kraków 1994, s. 41–42.

⁵ Zob. Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1969. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1969 r.*, Warszawa 1970, s. 463. Formalnie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych zamieszczane było w kolejnych wydaniach skorowidzów przepisów prawnych, które ukazały się po 1945 r. Zob. tenże, *Skorowidz przepisów prawnych. Przepisy ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1948*, Warszawa 1948, s. 111; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych. Przepisy ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1949*, Warszawa 1949, s. 123; tenże, *Skorowidz*

Powszechnie za twórcę rozporządzenia uważa się F. Zolla, przy czym projekt nie był wyłącznie jego własnym dziełem⁶. Projekt bowiem był owocem poufnej ankiety, która miała miejsce w przedmiotowej sprawie w maju 1923 r. w Ministerstwie Skarbu. Jej podstawą był przygotowany uprzednio wstępny projekt F. Zolla, który został później uzupełniony pomysłami uczestników konferencji, przedstawionymi w toku dyskusji, przy czym, jak stwierdził F. Zoll, „ze względu jednak na poufność tych narad musiał on je puścić w świat pod własną firmą”⁷.

Zwolennikiem przeprowadzenia waloryzacji był W. Grabski, który uznawał, że istotne znaczenie dla odbudowy państwowości polskiej i życia gospodarczego miało przecięcie raz na zawsze sporów z tym związanych. Twierdził przy tym, że spłaty powinny być oparte na współczynniku wartości przedmiotów, na podstawie których zostały zawarte transakcje między wierzycielem a dłużnikiem. Opinię taką wyraził w czasie, gdy pełnił po raz drugi stanowisko Ministra Skarbu w 1923 r. W swoich pamiętnikach podkreślił, że: „leżało to wtedy całkowicie po linii interesów wierzycieli. Dłużnicy bali się waloryzacji i myśleli, że jej unikną. Uprzedzałem ich i wskazywałem na konieczność odpowiednich układów dobrowolnych”, dlatego „przystępując do reformy walutowej, zażądałem pełnomocnictw dla przeprowadzenia waloryzacji, bo wiedziałem, że Sejm nigdy by tej sprawy nie załatwił”⁸.

przepisów prawnych. Przepisy ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939 i 1944–1952 obowiązujące w dniu 1 kwietnia 1952 r., Warszawa 1952, s. 139; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1953. Według stanu prawnego na dzień 31 grudnia 1953 r.*, Warszawa 1954, s. 258; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1944–1955. Według stanu prawnego na dzień 31 grudnia 1955 r.*, Warszawa 1956, s. 397; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1963. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1963 r.*, Warszawa 1964, s. 424; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1965. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1965 r.*, Warszawa 1966, s. 445; tenże, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1967. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1967 r.*, Warszawa 1968, s. 479.

⁶ Zob. protokół konferencji z dnia 25 stycznia 1924 r. w sprawie projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o przerachowaniu dawniejszych zobowiązań prywatno-prawnych (AAN, PRM, Rkt. 52, t. 1, k. 277).

⁷ AAN, PRM, Rkt. 52, t. 1, k. 277. Zob. *Wspomnienia Fryderyka Zolla (1865–1948)*, oprac. I. Homola-Skąpska, Kraków 2000, s. 380 i n.

⁸ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Warszawa 1927, s. 64.

Ponadto, uzasadniając jej konieczność, W. Grabski stwierdził: „Podjąłem zatem sprawę waloryzacji zobowiązań ze względu na ochronę interesów wierzycieli, ale oczywiście zrozumiałem, że między ich interesami a interesami dłużników państwo musi doprowadzić do rozumnego i godziwego kompromisu. Ażeby do tego doszło uprosiłem prof. Zolla z Krakowa, by podjął się trudnej misji zbadania poglądów tych dwóch stron w osobie licznych reprezentantów jednych i drugich i opracował odpowiedni projekt”⁹.

Prawdopodobnie dokonany przez Prezesa Rady Ministrów wybór na autora przeszłej regulacji F. Zolla padł w związku z jego licznymi publikacjami na ten temat. W szczególności projekt ustawy waloryzacji należności pieniężnych opartych na tytułach prywatnoprawnych, zamieszczony na łamach krakowskiego „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego”, co podkreślił jego autor, a późniejszy twórca regulacji, spodobał się Ministrowi Skarbu – W. Grabskiemu. Dlatego wezwał do siebie F. Zolla na rozmowę, której tematem było opracowanie rozporządzenia waloryzacyjnego. Miała ona dość humorystyczny przebieg, gdyż – jak wspomina gość: „Dziękując za zaszczyt, łączący się z powierzeniem mi tego zadania, nadmieniałem jednak, że zadanie jest nie tylko trudne, ale i niebezpieczne. Zgodnie bowiem z intencjami naszymi przerwienia na dłużników – choćby w części – krzywdy wyrządzonej przez inflację wierzycielom, wywołały oburzenie wśród jednych i drugich i czeka mnie smutna śmierć na jednej z latarni warszawskich. P. Grabski odpowiedział: Panie, jednak ktoś to musi zrobić i poświęcić się. Na to ja zauważyłem: Panie Ministrze, rozkaz spełnię, wisieć może będę, ale proszę nie zapomnieć, że w Warszawie jest więcej latarni, a jeżeli projekt stanie się prawem, na najbliższej latarni obok referenta zawisnie Minister Skarbu”¹⁰.

Wykonanie zobowiązań prywatnoprawnych o charakterze pieniężnym zwykle natrafia na problemy w okresie wydarzeń gospodarczo-polityczno-społecznych, takich jak: wojny, rewolucje, kryzysy gospodarcze. Następujące wówczas zmiana siły nabywczej pieniądza, a co za tym idzie – spełnienie świadczenia pieniężnego nie odpowiada jego pierwotnej wielkości,

⁹ Tamże, s. 65.

¹⁰ F. Zoll, *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań. Podręcznik poddany rewizji i wykończony przy współudziale Dr Stefana Kosińskiego i Mgr Józefa Skąpskiego*, Warszawa 1948, s. 220; *Wspomnienia Fryderyka Zolla...*, s. 378–379.

tnz. wartości, jaką strony stosunku zobowiązaniowego uważały, że posiadają w chwili zaciągania zobowiązania. Najczęściej wynika to z polityki finansowej państwa, która musi znaleźć źródła dochodu w celu pokrycia deficytu budżetowego. Współcześnie najprostszym znanym sposobem jest tzw. druk pieniądza papierowego. Powoduje to oczywiście zjawisko inflacji, która ma wpływ na relacje łączące strony stosunku zobowiązaniowego. Państwo bowiem, emitując pieniądz, ma określone interesy, a co za tym idzie – prowadzi określoną politykę pieniężną. W przypadku inflacji, czyli druku pieniądza nieuzasadnionego obrotem gospodarczym, stanowi to nałożenie podatku na ogół społeczeństwa, który ma pokryć niedobory finansowe państwa. W ten sposób państwo uzyskuje nowe dochody, którymi pokrywa istniejący deficyt, jak to ma miejsce np. w okresie wojny. Trafnie ujął to S. Głębiński, który – charakteryzując pojęcie waluty papierowej – stwierdził m.in., że waluta taka: „nadaje całemu życiu gospodarczemu charakter niepewny i spekulacyjny, naraża ludzi uczciwych na niezawinione straty, a przysparza niezasłużonych zysków spekulantom, niesłownym i nieuczciwym dłużnikom, pośrednikom, kupcom, podatnikom. Ludzie świadomie niedopełniający swoich zobowiązań, odkładający wzajemne świadczenia na coraz dalszy termin, kupcy ukrywający towary, aby je później drożej sprzedać i nadużywający kredytu towarowego, podatnicy, umyślenie zwlekający z opłatą podatków, przedsiębiorcy zwlekający z opłatą płac robotnikom, cen za dostarczone materiały, wszyscy oni pewni są zysku z nieuczciwego postępowania. Waluta podatkowa więc jest posiewem niemoralności gospodarczej i podatkowej, zapewnia premję za nieuczciwość, pogłębia nienawiści i walki społeczne”¹¹. Inflacja spowodowana drukiem pieniądza papierowego stanowiła, zdaniem R. Rybarskiego, jedną z postaci nienormalnej formy kredytu państwowego, przy czym jak zaznaczył: „Dług to osobliwy, gdyż dość rychło staje się widocznym, że państwo go nigdy nie zwróci”¹².

¹¹ S. Głębiński, *Teoria Ekonomiki Narodowej*, Lwów 1927, s. 312–313. Zob. W. Konderski, *Obecne położenie gospodarcze. Odczyt wygłoszony na inauguracyjnym posiedzeniu Krakowskiego Towarzystwa Ekonomicznego w październiku 1924 roku*, PN 1924, nr 4; S. Janicki, *Pieniądz, ogólny poziom cen i kryzysy gospodarcze*, RPEiS 1925, z. 1; R. Jastrzębski, *Polityka inflacyjna państwa polskiego w XX wieku a interes prywatny. Zagadnienia prawne, ekonomiczne i społeczne (w:) Interes publiczny a interes prywatny w prawie*, red. T. Giaro, Warszawa 2013, s. 19 i n.

¹² R. Rybarski, *Nauka Skarbowości*, Warszawa 2015, s. 355.

Wówczas ma miejsce konflikt między prawem publicznym a prywatnym, między interesami państwa a interesami poszczególnych jednostek. Oczywiście z korzyścią, a niejako zwycięsko wychodzi z tego zawsze określony organizm państwowy, który ze względu na ochronę *sensu largo* interesu ogólnego (powszechnego) korzysta z całego arsenału środków mających na celu zapewnić jego byt. W szczególności jest to związane z przywilejem emisyjnym, który posiada państwo, a raczej bank centralny bądź banki mające przywilej emisyjny.

W związku z tym na wstępie należy zwrócić uwagę na podział prawa, który ukształtował się wiele wieków temu, na prawo publiczne oraz prywatne. W II Rzeczypospolitej rozróżnienie tych terminów nastęrczało, zresztą tak jak współcześnie, sporo problemów. Odwoływano się przede wszystkim do definicji sformułowanej przez rzymskiego prawnika Ulpiana: „*publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem*”. W związku z tym przyjmowano, że prawo publiczne ma na celu ochronę interesu państwa czy szeroko pojętego ogółu, prawo prywatne zaś ma na względzie przede wszystkim korzyści poszczególnych jednostek¹³. Oczywiście ścisła cezurą między tymi pojęciami była i jest trudna do przeprowadzenia. Dlatego F. Zoll oraz B. Hełczyński w komentarzu do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych uznali, że „mimo wysiłków 2000-letnich nie ma dotąd pewnych znamion, według których można by zawsze i wszędzie rozdzielić sferę praw prywatnych i publicznych, i dlatego ustawodawca nie powinien od tych różnic czynić zależnym stosowanie swych norm – gdzie to nie jest koniecznym”¹⁴. Jednakże dla pewnego porządku należy uznać, iż w omawianym okresie prawo w znaczeniu przedmiotowym dzielono na: publiczne oraz prywatne. Pierwsze dotyczyło korzyści ogółu społeczeństwa; było to np. prawo administracyjne, karne, państwowe (konstytucyjne); drugie zaś – korzyści

¹³ Szerzej F. Bossowski, *Prywatne prawo* (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego założona przez Henryka Konica*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, t. 3, Warszawa [ok. 1931–1939], s. 1774 i n.

¹⁴ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych wraz z rozporządzeniami uzupełniającymi o przerechowaniu wszelkich należności prywatno- i publiczno-prawnych z motywami i objaśnieniami oraz dodatkiem dla nieprawników opracowanymi przez prof. Fryderyka Zolla i dr. Bronisława Hełczyńskiego*, Warszawa 1925, s. 26.

poszczególnych podmiotów, np. było to prawo spadkowe, obligacyjne, rzeczowe¹⁵.

Drugim terminem wymagającym krótkiej charakterystyki, którego definicja nie zmieniała się w zasadzie do chwili obecnej, jest pojęcie zobowiązania. W okresie II Rzeczypospolitej uważano, że zobowiązanie jest stosunkiem prawnym istniejącym między dwiema lub więcej osobami, na podstawie którego jedna ze stron może domagać się od drugiej określonego świadczenia, druga zaś obowiązana jest do jego wypełnienia¹⁶. Warto zaznaczyć, że większość świadczeń miała i ma charakter pieniężny. Dlatego należy dokonać krótkiej charakterystyki pojęcia pieniądza, która ulegała na przestrzeni czasu licznym zmianom. Nie zamierzam omawiać teorii, koncepcji, rodzajów pieniądza, gdyż nie należy to do tematu pracy¹⁷. Istotne znaczenie ma jednak stworzony przed I wojną światową system pieniężny oparty na parytecie szlachetnego kruszcu, głównie złota. Oczywiście obiegające banknoty były także pokryte przez weksle, dyskontowane w banku emisyjnym. Dlatego m.in. K. Marks uważał, że obieg banknotów nie opierał się na pieniądzu kruszczowym czy państwowym pieniądzu papierowym, ale na obiegu weksli¹⁸. Stanowiły one w pewnym sensie pisemną obietnicę zapłaty w określonym terminie, jak również były właściwym pieniądzem handlowym. W ten sposób pieniądze emitowane przez państwo były wymienne na złoto, tzn. odpowiedniej ilości kruszcu odpowiadała określona jednostka pieniężna. Był to tzw. *gold standard* (system waluty złotej). W okresie I wojny światowej banki zawiesiły wymienialność banknotów na złoto. Natomiast po jej zakończeniu próbowały powrócić do dawnych koncepcji monetarnych, co wiązało się z powstaniem systemu waluty określanej

¹⁵ Zob. F. Zoll, *Prawo prywatne w zarysie przedstawione na podstawie ustaw austriackich*, Kraków 1910, s. 2; tenże, *Prawo cywilne w zarysie*, Warszawa–Kraków 1921, s. 2; Z. Cybichowski, *Prawo państwowe (w:) Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, red. Z. Cybichowski, t. 2, Warszawa 1930, s. 746–747.

¹⁶ Zob. F. Zoll, *Zobowiązania*, Kraków 1907, s. 3 i n.; tenże, *Prawo cywilne w zarysie...*, s. 112 i n.; tenże, *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań. Podręcznik...*, s. 4 i n.; R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 13 i n.; L. Domański, *Instytucje Kodeksu Zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 7 i n.

¹⁷ Szerzej Z. Żabiński, *Rozwój podstaw prawa obrotu pieniężnego i czynności bankowych*, SC 1988, t. 34.

¹⁸ Zob. K. Marks, *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*, t. 3, cz. 1, Warszawa 1957, s. 437–438; tenże, *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*, t. 1, Warszawa 1951, s. 99 i n.

mianem dewizowo-złotowego (*gold exchange standard*). Warto zaznaczyć, że system ten powstał przed wybuchem I wojny światowej i po raz pierwszy zastosowany został w Austro-Węgrzech przez wybitnego polskiego ekonomistę i prawnika L. Bilińskiego, który pełnił ważne stanowiska państwowe w monarchii dualistycznej, m.in. Ministra Skarbu Austrii, Austro-Węgier oraz gubernatora Banku Austro-Węgierskiego¹⁹.

II Rzeczpospolita w okresie inflacji posługiwała się tzw. pieniądzem papierowym, którym była marka polska, drukowana przez PKKP. Druk pieniądza zapewniał pokrywanie wydatków nowopowstałego państwa polskiego. Prowadzona w taki sposób polityka pieniężna spowodowała wzrost inflacji, która następnie przerodziła się w hiperinflację. Stabilizacja waluty spowodowała wprowadzenie do obiegu w 1924 r. nowej waluty – złotego, którego przywilej emisyjny posiadał powstały Bank Polski. Bilety Banku Polskiego były pokryte, poza złotem oraz dyskontowanymi weksłami, także dewizami, które były traktowane na równi z metalem szlachetnym. Przyjęty przez państwo polskie system waluty określany był mianem dewizowo-złotowego (*gold exchange standard*). Oczywiście nastąpiła jeszcze w 1927 r. tzw. druga stabilizacja złotego, która określiła nowy parytet złota w polskiej jednostce monetarnej, który już nie zmienił się aż do wybuchu II wojny światowej²⁰. Wynika z tego, że podstawą polskiego systemu waluty dewizowo-złotowej była kruszcowa teoria pieniądza, zgodnie z którą pieniądź jest zawsze towarem. W związku z tym jednostka pieniężna – złoty, posiadała wewnętrzną wartość realną, określoną przez jednostkę wagową złota, nazywaną parytetem²¹.

W okresie II Rzeczypospolitej pieniądź, będąc rzeczą ruchomą, stanowił miernik wartości oraz pośredniczył w wymianie dóbr²². Istotną jego cechą była i jest zdolność do zwalniania z zobowiązań, nadana mu przez władzę państwową. Dlatego definiowano pieniądź z punktu widzenia prawa

¹⁹ Zob. L. Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, t. 1, 1846–1914, Warszawa 1924, s. 147 i n.

²⁰ Szerzej Z. Karpiński, *Waluta złota i pozłacana*, Warszawa 1928; tenże, *Bank Polski 1924–1939*, Warszawa 1958; tenże, *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Warszawa 1968; C. Leszczyńska, *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936. W systemie gold exchange standard*, Warszawa 2013.

²¹ Z. Knakiewicz, *Polskie koncepcje monetarne*, RPEiS 1984, z. 4, s. 66.

²² Zob. F. Zoll, *Prawo prywatne w zarysie przedstawione...*, s. 165; R. Longchamps de Brier, *Wstęp do nauki prawa cywilnego*, Lublin 1922, s. 149.

prywatnego jako „ustaloną przez państwo w drodze ustawowej jednostkę monetarną, uposażoną w moc zwalniania od zobowiązań przez zapłatę”²³. Nadana przez państwo cecha zwalniania z zobowiązań stanowi w istocie o wpływie państwa na wykonanie zobowiązań prywatnoprawnych, *eo ipso* możliwości prowadzenia przez państwo określonej polityki gospodarczej, związanej ze zmianą siły nabywczej pieniądza, zwłaszcza jej obniżeniem. Z polityką taką można się spotkać od czasów starożytnych, a w średniowieczu określano to mianem „psucia monety”, przy czym twierdzono, że „*monetae sunt regales*”²⁴. Polegało to zasadniczo na zmianie wartości pieniądza przez monarchę, zwłaszcza w związku ze zmniejszeniem ilości szlachetnego kruszcu w nowej jednostce monetarnej. W średniowieczu na ziemiach polskich przykładem tego były tzw. brakteaty, bite przede wszystkim za panowania Mieszka III Starego, które charakteryzowały się tym, że były tak cienkie, że stempel był odbijany tylko na jednej stronie²⁵.

Powstał w związku z tym problem, czy określanie wartości pieniądza należy do uprawnień władzy państwowej, czy też stanowi on ekwiwalent pewnych dóbr, a co za tym idzie – czy w stosunkach prywatnoprawnych wykonanie zobowiązania ma nastąpić w kwocie nominalnej bez względu na zmienioną siłę nabywczą ówczesnej waluty (nominalizm), czy też konieczna jest zmiana wysokości świadczenia pieniężnego – waloryzacja. Z tymi terminami wiąże się dwie podstawowe koncepcje pojęcia pieniądza: nominalistyczna oraz metalistyczna. Pierwsza z nich określa pieniądz jako abstrakcyjną jednostkę rachunkową, wprowadzoną i uznaną przez państwo. A zatem zapłata pieniądzem, w kwocie nominalnej, bez względu na zmienioną ich siłę nabywczą, powodowała skuteczne wykonanie świadczenia pieniężnego. Natomiast zwolennicy metalizmu upatrywali istoty pieniądza w zawartym w nim kruszcu szlachetnym (złocie, srebrze), który stanowił o jego wartości. Traktowali w ten sposób pieniądz nie jako jednostkę obrachunkową, ale towarową²⁶. Oczywiście w okresie panowania normalnych stosunków gospodarczych, kiedy nie występuje istotna zmiana siły nabywczej pienią-

²³ M. Orłowski, *Pieniądz* (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego...*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, t. 3, s. 1448; zob. także R. Jastrzębski, *Funkcje weksla w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003, s. 121 i n.

²⁴ Zob. A. Stelmachowski, *Nominalizm pieniężny a waloryzacja*, SC 1965, t. 6, s. 282 i n.

²⁵ Szerzej J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1, *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1973, s. 264–266.

²⁶ Zob. Z. Żabiński, *Istota prawna jednostki pieniężnej*, SC 1965, t. 6.

dza, przewagę miały i mają poglądy nominalistyczne, związane z określeniem wielkości świadczenia pieniężnego. W okresach zaś gwałtownych wahań wartości pieniądza dochodzą do głosu koncepcje waloryzacyjne, które mają na celu przywrócić oraz określić, w odpowiednich granicach, wartość świadczeń pieniężnych. Następuje to często przez wprowadzenie do obrotu całkiem nowej jednostki pieniężnej, na którą niejako przerachowuje się dawną walutę obiegową. W tym miejscu należy zdefiniować pojęcie waloryzacji. Zdaniem F. Zolla „waloryzacja jest zatem przywróceniem w granicach możliwości i słuszności pewnych wartości zdeprecjonowanym wierzytelnościom”²⁷.

Istotne znaczenie z punktu widzenia charakterystyki podstawowych pojęć, jakimi posłużono się w pracy, mają terminy ściśle ekonomiczne, przede wszystkim inflacja oraz dewaluacja – w odniesieniu do poglądów ówczesnej nauki ekonomii. Ciekawą ich charakterystykę podał F. Zweig, który stwierdził, że w przypadku inflacji „wartość realna pieniądza, tj. jego siła kupna [siła nabywcza – przyp. aut.]²⁸ spada, ciężar długów się zmniejsza, obieg pieniężny przyspiesza swe obroty, pieniądz wychodzi z ukrycia”²⁹. Dewaluacja natomiast polega na zmniejszeniu wartości pieniądza wobec złota, czyli zmniejszeniu jego zawartości w jednostce pieniężnej. Wszystkie te zjawiska ekonomiczne, zdaniem F. Zweiga, były brakiem równowagi finansowej państwa, a konkretnie następstwem istnienia deficytów. Należały bowiem do patologii życia gospodarczego i miały miejsce w sytuacji, w której istniał deficyt. W przypadku inflacji deficyt był pokrywany kredytem publicznym, czyli finansowaniem konsumpcji, polegającym zwykle na druku tzw. pieniądza bez pokrycia. Jeśli chodzi o dewaluację to deficyt był pokrywany *de facto* przez ogłoszenie państwowego bankructwa, które umożliwiało dalszą, pozbawioną już zadłużenia gospodarkę pieniężną. Wynikało z tego, że „inflacja dostarcza nowych kredytów, dewaluacja przeprowadza wprost bankructwo”³⁰.

²⁷ F. Zoll, *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań. Podręcznik...*, s. 219.

²⁸ Siła nabywcza pieniądza określa, jaka ilość dóbr może być nabyta w pewnym przedziale czasu za określoną liczbę jednostek pieniężnych.

²⁹ F. Zweig, *Deflacja – dewaluacja – inflacja*, *Ekonomista* 1934, t. 2, s. 30–31.

³⁰ Tamże, s. 31. Zob. A. Heydel, *Co to jest inflacja i deflacja?*, *Ekonomista* 1934, t. 3; J. Lewiński, *Inflacja (w:) Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, red. Z. Cybichowski, t. 1, Warszawa 1930, s. 188–190.

Monografia ma charakter prawno-ekonomiczno-historyczny i stanowi w pewnym stopniu zmienioną część pierwszą poprzedniej pozycji książkowej autora, która ukazała się w 2009 r. pt. *Wpływ siły nabywczej pieniądza na wykonanie zobowiązań prywatno-prawnych w II Rzeczypospolitej*. Jej celem jest przede wszystkim omówienie waloryzacji (przerachowania), dokonanej w związku z reformą gospodarczą W. Grabskiego w latach 20. XX w. Książka składa się z trzech rozdziałów, wstępu, zakończenia oraz streszczenia w języku angielskim, wykazu źródeł i literatury, a także tekstu jednolitego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. Pierwszy rozdział dotyczy wykonywania zobowiązań prywatno-prawnych w okresie inflacji, tzn. początków kształtowania się państwowości polskiej. Wówczas miała miejsce inflacyjna emisja marki polskiej, a także obiegały pieniądze państw zaborczych, do momentu wydania tzw. *leges Grabski*, które w zasadzie ujednoliciły obieg pieniężny na obszarze całego państwa. Wtedy właśnie powstał problem wykonania zobowiązań prywatnoprawnych w związku ze zmienioną siłą nabywczą pieniądza. Konsekwencją tego było orzecznictwo sądowe, które początkowo stało na stanowisku nominalistycznym, a następnie, po słynnym orzeczeniu SN w sprawie *Fliederbaum – Kuhnke*³¹, przyjęło kurs waloryzacyjny. Orzeczenie to nie precyzowało skali waloryzacji, pozostawiając tę kwestię władzy ustawodawczej. Pracami nad projektem regulacji waloryzacyjnej zajął się F. Zoll, na prośbę ówczesnego premiera W. Grabskiego, który w licznych publikacjach, a także w głosie do wspomnianego orzeczenia, uznał, że konieczna jest interwencja prawodawcy w imię szeroko pojętych zasad słuszności. Warto zaznaczyć, że projekt opracowany przez specjalnie powołaną komisję pod przewodnictwem F. Zolla ukazał się w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej. Umożliwiło to ominięcie długiej i żmudnej drogi legislacyjnej w Sejmie, która byłaby z pewnością przeszkodą w powstaniu regulacji waloryzacyjnej. W ten sposób powstało, w dużym skrócie, rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych, którego tekst jednolity ukazał się w 1925 r.

Drugi rozdział pracy dotyczy m.in. treści rozporządzenia, nowelizacji, opinii na jego temat. Co istotne, rozporządzenie regulowało waloryzację niemalże wszystkich należności pieniężnych, a także było przez cały okres

³¹ Orzeczenie SN z dnia 25 lutego 1922 r., C 186/21, OSP 1921–1922, poz. 461, z głosem F. Zolla.

II Rzeczypospolitej, od momentu wydania ostatniej nowelizacji zamieszczonej w tekście jednolitym, unormowaniem praktycznie niezmiennym. Ukazanie się rozporządzenia, a nawet sam już jego projekt, przyniosło ogromne niezadowolenie społeczne. W szczególności wierzyciele, zwłaszcza hipoteczni, tworzyli różnego rodzaju komitety oraz organizowali akcje sprzeciwu wobec obowiązującego prawa waloryzacyjnego, a także przeciw jego twórcom. Nie obyło się również bez wystąpień sejmowych oraz bogatej korespondencji skierowanej do rządu. Jednak żaden późniejszy gabinet ministrów ani Sejm nie uchylił, a nawet nie zmienił regulacji, obawiając się prawdopodobnie niekończących się sporów co do miary przerachowania (waloryzacji). Warto zaznaczyć, że o zgodności rozporządzenia z Konstytucją, a także z obowiązującym prawem musiał orzekać SN, mimo że zgodnie z Konstytucją marcową był pozbawiony takich uprawnień. Zmian w regulacji nie spowodowała nawet druga stabilizacja złotego, a faktycznie jego dewaluacja, która jeszcze bardziej zredukowała – i tak już zmniejszone w wyniku *lex Zoll*, jak popularnie określano rozporządzenie – należności pieniężne. Oczywiście w pracy została także poruszona sprawa umów międzynarodowych regulujących zagadnienie przerachowania zobowiązań prywatnoprawnych, których stroną była II Rzeczpospolita. Na zakończenie rozdziału II krótko omówiona została waloryzacja w innych państwach, które borykały się z podobnymi trudnościami, m.in. w Austrii, Czechosłowacji, Niemczech, na Węgrzech.

Ostatni rozdział pracy poświęcony został orzecznictwu sądowemu, w szczególności SN, które tak na dobrą sprawę wypełniło ustalone w rozporządzeniu granice waloryzacji. Judykatura została omówiona w pracy dość szczegółowo według kryteriów: określonych należności oraz zagadnień znajdujących się w treści rozporządzenia. Warto podkreślić, że w praktyce o zastosowaniu rozporządzenia decydowało tzw. prawo sądowe, zaś regulacja stanowiła pewne ramy, które wypełniała ówczesna władza sądowa, ze względu na użycie przez ustawodawcę wielu terminów nieostrych, umożliwiających dostosowanie miary przerachowania do poszczególnych przypadków.

Przechodząc do charakterystyki bazy źródłowej pracy, należy zaznaczyć, że składa się na nią pięć części. Pierwsza z nich obejmuje wszelkiego rodzaju akty prawne, takie jak: ustawy, umowy międzynarodowe, dekrety,

rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, rozporządzenia wykonawcze, okólniki itd. Do drugiej grupy należy zaliczyć materiały ustawodawcze związane z pracami Sejmu, tzn. druki sejmowe, sprawozdania, interpelacje. Trzecia grupa dotyczy materiałów archiwalnych, zgromadzonych w AAN oraz w Archiwum Państwowym w Warszawie. Na literaturę – bibliografię, która okazała się pomocną w napisaniu pracy, składa się wiele pozycji książkowych oraz czasopiśmienniczych, stanowiących czwartą grupę. Tworzy ją nie tylko literatura ściśle naukowa, lecz także popularnonaukowa, pamiętnikarska czy wręcz informacyjna. Ostatnia, piąta grupa bazy źródłowej, dotyczy szeroko pojętego orzecznictwa, począwszy od orzeczeń sądów: pokoju, okręgowych, apelacyjnych, a skończywszy na SN i NTA. Judykatura, zwłaszcza SN, odegrała istotną rolę w stosowaniu *lex Zoll*. W pracy powołano także orzeczenia sądów zagranicznych, które były publikowane w polskiej prasie prawniczej ze względu na ich znaczenie.

Na zakończenie należy wyrazić wdzięczność wielu osobom, dzięki wsparciu których książka powstała. W szczególności podziękowania należą się prof. M. Pietrzakowi, który zachęcił autora do wydania niniejszej monografii. Odrębne podziękowania należą się władzom Uniwersytetu Warszawskiego, przede wszystkim prorektorowi ds. badań naukowych i współpracy prof. A.Z. Nowakowi, dziekanowi WPiA UW prof. K. Rączce, prodziekanowi ds. współpracy z zagranicą i kadry naukowej prof. T. Giaro oraz prodziekanowi ds. finansowych doc. M. Grzybowskiemu. Pomoc i życzliwość tych osób pozwoliły autorowi na nadanie obecnego kształtu monografii.

Rozdział I

Waloryzacja w okresie pierwszych lat niepodległości

1. Moratoria i orzecznictwo sądowe

Okresy niepokoїв społecznych, będące wynikiem wojen, rewolucji, klęsk żywiołowych, kryzysów gospodarczych, powodują wiele trudności związanych z obrotem prawnym, zwłaszcza w zakresie wykonania zobowiązań. Spowodowane jest to niemożnością całkowitego wykonania świadczenia przez dłużnika na rzecz wierzyciela, a co za tym idzie – z niewykonaniem zaciągniętego zobowiązania. Rozwiązanie tego zagadnienia może być różne. Polega m.in. na udzieleniu dłużnikowi moratorium, rozwiązaniu zaciągniętych uprzednio umów, w tym na wzajemnym zwrocie dokonanych świadczeń przez strony, czy też w oparciu o klauzulę *rebus sic stantibus*.

Na ziemiach polskich już w dawnej Rzeczypospolitej była znana instytucja tzw. listów moratoryjnych, które odraczały zapłatę przez dłużnika należności w przypadku niezawinionych przez niego okoliczności, takich jak: wojna, pożar czy spustoszenie dóbr przez wroga³². W pierwszej połowie XIX w., w związku z wojnami doby napoleońskiej, na ziemiach polskich uchwałę Komisji Rządzącej z końca stycznia 1807 r. zostały wstrzymane postępowania sądowe w sprawach cywilnych na okres wojny, poza enumeratywnie wymienionymi rodzajami spraw. Nosiło to miano tzw. *iuristitium*³³. W okresie konstytucyjnym na obszarze Księstwa Warszawskiego zostały wprowadzo-

³² Szerzej P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 2, Lwów 1911, s. 455–457; Z. Zdrójkowski, *Ziemskie prawo prywatne* (w:) *Historia państwa i prawa Polski*, t. 2, *Od połowy XV wieku do r. 1795*, red. J. Bardach, Warszawa 1966, s. 274–275, 297; *Volumina Legum*, t. 2, s. 1209; *Volumina Legum*, t. 4, s. 996; *Volumina Legum*, t. 5, s. 568–569.

³³ Zob. A. Korobowicz, *Sądownictwo* (w:) *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3, *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, Warszawa 1981, s. 121.

ne moratoria³⁴, a także była przedłużana spłata tzw. sum bajońskich³⁵. Natomiast w Królestwie Polskim akty moratoryjne były zasadniczo przedłużane do początku lat 20. XIX w.³⁶ Podobnie rzecz miała się w Rzeczypospolitej Krakowskiej, na której obszarze obowiązywały regulacje z okresu Księstwa Warszawskiego, uzupełnione przez ustawodawstwo Wolnego Miasta Krakowa³⁷.

Regulacje takie miały i mają charakter szczególny. Dlatego też kodyfikacje cywilne, które obowiązywały na ziemiach polskich przed wybuchem I wojny światowej, nie zawierały postanowień dotyczących tego problemu, stały bowiem na stanowisku *pacta sunt servanda*. Dopiero wybuch wojny spowodował, że wykonanie zobowiązań, w szczególności pieniężnych, stało się problemem dla ówczesnego obrotu prawnego, w tym życia społecznego³⁸. W związku z tym, jak stwierdził Sz. Rundstein w 1918 r., „w tym stanie rzeczy zmartwychwstają pojęcia konstrukcyjne, które nowoczesna cywilistyka do archiwum złożyła: któż by przypuszczał, że wojna wskrzesi zapomnianą – i niedobrą cieszącą się opinią – klauzulę «*rebus sic stantibus*», oraz że klauzula ta powoli w najnowszym orzecznictwie zyska

³⁴ Zob. dekret z dnia 18 czerwca 1810 r. zawierający przepisy dla sądów względem przedłużenia terminów dla dłużników (Dz. Pr. Ks. War. t. 2, Nr 18, s. 224–228); dekret z dnia 11 maja 1811 r. – przepisy dla sądów względem przedłużenia dłużnikom terminów opłaty do dnia 24 czerwca 1812 r. (Dz. Pr. Ks. War., t. 3, Nr 32, s. 313–314); dekret z dnia 5 czerwca 1811 r. względem przedłużenia dłużnikom terminów opłaty nie tylko co do długów hipotekowanych, ale też i innych wszelkich długów (Dz. Pr. Ks. War., t. 3, Nr 32, s. 337–338).

³⁵ Zob. W. Sobociński, M. Senkowska-Gluck, *Księstwo Warszawskie (w:) Historia państwa i prawa...*, t. 3, red. J. Bardach, s. 108–109.

³⁶ Szerzej K. Sójka-Zielińska, *Prawo cywilne (w:) Historia państwa i prawa...*, t. 3, red. J. Bardach, s. 498–499; zob. Postanowienie Królewskie. Przedłużenie wypłat kapitałów przed d. 20 czerwca 1815 r. zaciągnionych, a na własnościach gruntowych zabezpieczonych, do dnia 1 stycznia 1821 roku (Dz. Pr. Kr. Pol., t. 3, s. 381–388); uchwała sejmowa z dnia 14/26 kwietnia 1818 r. względem ustania ogólnego moratorium (Dz. Pr. Kr. Pol., t. 4, s. 407–408); uchwała sejmowa z dnia 14/26 kwietnia 1818 r. względem uzupełnienia 1244 artykułu kodexu cywilnego (Dz. Pr. Kr. Pol., t. 4, s. 412–418).

³⁷ Prawo znoszące moratorium, nr 4, 1818 r.; O udzieleniu dłużnikom dobrodziejstwa podziału na raty, nr 5, 1818 r., Dz. Rozporządzeń Rządowych Wolnego Niepodległego i Ścisłe Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu. Zob. *Ustawodawstwo Rzeczypospolitej Krakowskiej od chwili utworzenia jej politycznego bytu to jest od r. 1815 aż do r. 1836 zebrał w treści Felix Słotwiński*, Kraków 1836, s. 13–23.

³⁸ Szerzej na temat spadku waluty we Francji, Austrii, Niemczech i w Polsce zob. Cz. Poznański, *Spadek waluty jako zagadnienie żywego prawa. Studium juriesprudencyjne*, Warszawa 1924; zob. S. Krzemicki, *Walka dwóch generacji o ponoszenie kosztów wojennych*, GB 1921, nr 5; E. Spät, *O powrót do pieniądza*, GB 1922, nr 22.

prawa obywatelstwa?³⁹ Zanim to jednak nastąpiło, większość państw wojujących wydała szereg aktów moratoryjnych⁴⁰, które dotyczyły zawieszenia terminów wykonania zobowiązań, aż do zakończenia działań wojennych, przy czym najczęściej regulacje tego rodzaju były przedłużane co pewien czas, np. co 6 miesięcy. Dlatego należy uznać, że moratoria *de facto* stanowiły szczególną odmianę konwersji zobowiązań, gdyż odsuwały termin płatności świadczeń pieniężnych⁴¹. Stanowiły i stanowią akt władzy państwowej, na podstawie którego zawieszane są terminy: wykonania zobowiązań przez dłużników oraz dopełnienia niezbędnych czynności prawnych przez wierzycieli. Obejmowały zwykle zakresem swojego działania: terytorium całego państwa lub jego część⁴², w szczególności obszar teatru działań wojennych lub terytorium państwa okupowanego. Ziemie polskie stanowiły właśnie teren działań wojennych, w szczególności dotyczyło to obszaru Królestwa Kongresowego. Konsekwencją tego były liczne

³⁹ Sz. Rundstein, *Niemożliwość wykonania zobowiązań a wojna*, Th. Pol. 1918, t. 8, s. 298. Szerzej o klauzuli K. Przybyłowski, *Klauzula „rebus sic stantibus” w rozwoju historycznym*, Lwów 1926; tenże, *Wpływ zmiany stosunków na zobowiązania („Clausula rebus sic stantibus” – jej renesans w dobie współczesnej)*, PPIA 1926, 1927; tenże, *Clausula rebus sic stantibus (w:) Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, red. H. Konic, t. 1, Warszawa 1931–1935, s. 125–141; A. Stelmachowski, *Nominalizm pieniężny... Warto podkreślić, że wcześniej K. Przybyłowski napisał rozprawę naukową pt. Wpływ dewaluacji pieniądza na wykonanie zobowiązań. Problem ekwiwalentu w umowach przygotowawczych i stanowczych; zob. Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 369.

⁴⁰ Zob. D. Anc, *Ustawodawstwo francuzkie moratoryjne, sekwestracyjne i rekwizycyjne w związku z wojną 1914–1915 roku*, Th. Pol. 1915, t. 5, s. 267–286; *Przepisy angielskie o moratorjum*, GSW 1914, nr 45, 46, 47, s. 531–532, 540 i 549; L. Domański, *Przegląd przepisów prawnych, wydanych we Francji w związku z wojną 1914–1915 roku*, GSW 1915, nr 23, 24, 25; tenże, *Wojna jako tytuł prawny do wynagrodzenia za szkody i straty. Zarys teorii i praktyki prawa międzynarodowego, prywatnego i publicznego*, Warszawa 1915, s. 31 i n., s. 27 i n.; J. Bekerman, *Wojna, jako siła wyższa w stosunkach umownych*, GSW 1916, nr 45; J.S. Lewiński, *Inflacja*, Prz. Gosp. 1920, nr 18.

⁴¹ Zob. H. Tennenbaum, *Struktura Gospodarstwa Polskiego*, t. 2, *Kredyt*, Warszawa 1935, s. 237–238; J. Bibring, *Trudności przy stosowaniu ustaw moratoryjnych w procesie*, GS 1936, nr 10, s. 754 i n.

⁴² Szerzej M. Kuratów, *Moratorjum. Studium z zakresu prawa i praktyki*, Warszawa 1914; tenże, *Prawo austriackie z dnia 30 listopada 1912 r. o wpływie siły większej na dopełnienie czynności wekslowo-prawnych*, Th. Pol. 1913, t. 1, s. 123–127; M. Kuratow, *Moratorjum. Studium z zakresu prawa i praktyki*, GSW 1914, nr 45; A. Liebeskind, *Moratorjum (w:) Encyklopedia podręczna prawa prywatnego założona przez Henryka Konica*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, t. 2, Warszawa [ok. 1935], s. 935–939 (recenzja: S. Ryfiński, *Nowy Kodeks Zobowiązań, dodatek do GSW 1936*, nr 15); J. Glass, *Moratorjum (w:) Encyklopedia podręczna prawa publicznego...*, red. Z. Cybichowski, t. 1, s. 489–492.

Robert Jastrzębski – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. W pracy naukowej zajmuje się ustrojem i prawem polskim w XX wieku. Jest autorem ponad 70 publikacji, w tym książek: *Funkcje weksla w II Rzeczypospolitej* (2003), *Domy składowe. Umowa składu. Dowody składowe. Komentarz do ustawy* (2004), *Wpływ siły nabywczej pieniądza na wykonanie zobowiązań prywatno-prawnych w II Rzeczypospolitej* (2009), *Trybunał Kompetencyjny. Kolegium Kompetencyjne. Geneza. Działalność. Współczesność* (2014); współautor książki *Giędy towarowe. Komentarz* (2006) i *Prawne regulacje działalności giełd towarowych w Polsce* (2007); współredaktor opracowania *Małe Konstytucje. Ustawy zasadnicze okresów przejściowych 1919–1947–1992* (2014).

Monografia stanowi pierwsze na rynku wydawniczym omówienie tzw. *lex Zoll*, czyli rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych.

Książka ma charakter prawno-ekonomiczno-historyczny. Jej celem jest przede wszystkim analiza przerachowania dokonanego w związku z reformą gospodarczą Władysława Grabskiego. Autor przedstawia jedyne w literaturze przedmiotu tak kompleksowe opracowanie zagadnienia waloryzacji zobowiązań pieniężnych w okresie kształtowania się państwowości polskiej. Czytelnicy odnajdą tu m.in. omówienie praktycznego zastosowania *lex Zoll* (pod którym to terminem rozumiano również polskie ustawodawstwo waloryzacyjne) oraz rozważania dotyczące kształtowania się klauzuli *rebus sic stantibus* w prawie polskim.

Publikacja jest skierowana do prawników specjalizujących się w prawie cywilnym oraz historyków prawa i gospodarki.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-264-9596-0

CENA 149 ZŁ (W TYM 5% VAT)